

Tankar och lärande Örebro 2007

Det har varit viktigt för mig att komma hit av många skäl, naturligtvis för att jag tycker om att diskutera ett ämne som upptagit mig i mer än 30 år. Men det jag speciellt tänker på är att omsorgspsykologerna kommer att bli en viktig grupp framöver för många människor. Jag tänker speciellt på att alltför många barn och vuxna blir inskrivna i omsorgsverksamheten, framförallt utifrån de nya neuropsykiatriska diagnoserna. Det kommer att ställa allt större krav på er att förhålla er till och hitta strategier att bemöta dessa människors behov av stöd och utveckling. Vi ser en överflyttning av människor som tidigare fanns inom psykiatri till omsorgen. I omsorgen finns inte samma behandlingstradition som inom sjukvården, med de nya grupperna måste vi börja att förstärka behandlingstraditionen inom omsorgerna. Jag tror att det är viktigt att vi ser kreativt och öppet på vad som kan göras för dessa människor. Det finns risker förknippade med alla diagnoser. När det gäller de neuropsykiatriska diagnoserna är risken att vi i vårt tänkande kring dessa människor kommer att betrakta dem statistiskt, som att de krasst uttryckt har en hjärnskada som det inte går att göra något och att det enda som återstår är att anpassa omgivning så bra som det går och lära dessa människor att anpassa sig till vanliga sociala normer.

Ett sådant synsätt riskerar att vi inte ser de faktiska utvecklingsmöjligheter som finns, att vi, trots senare tiders neurologisk forskning som visat på den stora plasticitet som finns i hjärnan, inte kommer att erbjuda dessa människor något annat än human förvaring.

För att förstå hur vi bäst kan hjälpa dessa människor och hjälpa alla de *vanliga* utvecklingsstörda med psykiska svårigheter, måste vi intressera oss för de mänskliga processer som har att göra med tänkande, inlärning, minne. Vi måste ställa oss frågan om vad dessa processer **är** för någonting, hur de uppkommer och hur de kan stimuleras när något gått fel.

Min utgångspunkt är att alla kognitiva funktioner uppstår i och är beroende av mänskliga relationer. Utifrån ett sådant antagande finns då en förhoppning om att vi senare i livet, i en ny intensiv relation, kan modifiera även komplicerade kognitiva processer. Att det går att arbeta med inte endast **vad** vi tänker utan även **hur** vi tänker.

I dag är forskningsvärlden tyvärr väldigt ideologiskt uppdelad och relativt lite erfarenhetsutbyte sker mellan olika forskningstraditioner. Detta trots att man möter liknande problem och skapar, många gånger, liknande teoretiska förståelser av problemen. För mig som kommer från en psykoanalytisk tradition

ser jag hur svårt det är för vår disciplin att göra sig hörd trots de framsteg som skett och sker i kunskapsutvecklingen kring hur mentala mekanismer kan förstås. Samtidigt som forskare inom neurobiologi, kognition, språk och minne alltmer skapar modeller och teorier som väl överensstämmer med de moderna psykoanalytiska teorier vi tillämpar. Mycket av misstänksamheten från den akademiska sidans håll har varit avsaknaden av traditionell empirisk forskning och tendensen att skapa teorier klädda i ett kliniskt nära språk som är långt från det språk den akademiska världen känner sig bekväm med.

Ett stort undantag i detta sammanhang är den forskningstradition som utgår från anknytningsperspektivet. Forskare som Fonagy, Target, Bateman m.fl. har i sin forskning kunnat visa tydliga belägg för basala psykoanalytiska teorier, inte minst om omedvetna faktorerers betydelse för anknytningsprocesser och skapandet av de inre mentala modeller vi kommer att använda oss av för förståelsen av oss själva och andra.

När jag här i dag skall tala om mentaliseringsprocesser om hur en *theory of mind* kan förstås så är det inte direkt anknytningsteorin jag kommer att utgå ifrån utan de teoretiska ansatser till att förstå tankar, tänkande och inlärning som skapats av W.R. Bion. Teorier, speciellt teorierna om projektiv identifikation, containing och α -funktion. Inte för att anknytningsteorin är dålig eller mindre användbar, tvärtom, men för att Bions sätt att angripa problemet är mer evokativt och det är det vi behöver i dag. Vi behöver få stimulans att tänka vidare, hitta nya vägar att både förstå och tillämpa teorierna i vårt arbete.

Så för att börja. Jag kommer att strikt skilja processerna att bilda en tanke och processerna att tänka, varför kommer att framgå. Så den första frågan är: Vad är en tanke? Hur definierar vi en tanke?

Mitt förslag som jag kommer att utgå från är:

Definitionen av en tanke är att den är resultatet av en mental process som uppkommer ur ett försök att bemästra en frustrerande emotionell situation i relation till en viktig annan person. Detta är grundkonceptet som naturligtvis i utvecklingens gång tenderar att bli allt mer abstrakt.

Olika sätt att tänka handlar i grunden om olika sätt att hantera känslomässiga erfarenheter och få kontroll över känslor som annars hotar att slita sönder oss. Vid varje stadium i vår utveckling har vi någon form av "tänkande". Basalt handlar det om att skapa en kontroll över det okontrollerbara, att hitta ett sätt att hantera vår litenhet i ett oändligt universum. Detta inte minst representerat i oändligheten i våra känslor och sensoriska upplevelser. Vi måste etablera gränser och avgränsa oss för att få en upplevelse av kontroll över tillvaron. Utan detta slits vi sönder inifrån av outhärdlig utplåningsångest.

Mer primitiva "tankeformer" är mer verklighetsförvanskande och tenderar därför att i allt för stor grad användas till att bygga "egna världar", självtillräcklighet, vanföreställningar och ibland hallucinatoriska lösningar. Genom att i allt för stor grad bortse från vår gränslösa tillvaro i världsalltet blir dessa konstruktioner hindrande i utvecklingen eftersom de inte tillåter oss att ta in ny information och på det sättet lära av erfarenheten.

Min teoretiska utgångspunkt är i Bions teorier som de är presenterade i framförallt *Learning from Experience* och *Transformations*. Dessa teorier har också varit inspirationskällan för de tankar om Mentalisering som presenteras av t.ex. Fonagy och Bateman i deras forskning utifrån ett anknytningsperspektiv.

En viktig distinktion gjord av Bion är att särskilja mellan skapandet av en tanke och att tänka dessa tankar. Två processer som är överlappande men också har sina speciella karakteristika och sina olika uttrycksformer ledande till variationer i hur tankar skapas och hur tänkande ser ut. Detta betyder att vi måste se båda processerna som ett slags kontinuum med oändliga variationsmöjligheter där den enkla uppdelningen i patologiskt och normalt är en alltför stor inskränkning av verkligheten. Det finns många vägar till tankar och många vägar till tänkande.

Bion utgår från att vi är genetiskt programmerade till att mentalisera, att skapa mening av de, inre och yttre, sensationer vi möter. Denna möjlighet är emellertid inte utvecklad från starten utan förutsätter mötet med en engagerad och nyfiken omvärld för att utvecklas fullt ut. Tanken är att barnet i livets början upplever sensoriska intryck som till att börja med är där utan mening eller innehåll. Först i mötet med en vårdgivare kan sensationerna namnges och meningsgöras. Bara i ett sådant möte mentaliseras de kroppsliga sensationer barnet upplever. Dessa ursprungliga sensationer kan barnet bara uppfatta som positiva fenomen, dvs barnet kan inte uppleva avsaknad av något utan bara närvaron av smärta. Som t.ex. hunger, som bara upplevs som närvaron av obehag i kroppen, inte som avsaknad av näring eller hunger.

I likhet med Freud menar Bion att utvecklandet av en mental apparat nödvändiggörs av frånvaro eller avsaknad. Det är frustrationen som måste hanteras och det kan göras med mentala operationer. Varje stimuli vi möter har en dubbel betydelse. Stimuleringen stör vårt sinne. Å ena sidan väcker det vår nyfikenhet och lust att utforska omgivningen men å andra sidan stör det ett föregående jämviktsläge och måste som ett hot mot organismen hanteras. Bion menar då att vi ställs inför ett val. Antingen modifierar vi vår upplevelse eller så evakuerar vi den. I subjektiva vuxna termer har vi valet att reflektera eller att agera.

En del av den genetiska pre-programmeringen menar Bion är att vi har vissa föreställningar med oss in i livet. En slags tom grammatik som måste fyllas med ett innehåll för att kunna utvecklas fullt ut. En tankegång som är väldigt aktuell i dag när språkforskare menar att det finns vissa tidiga perioder i livet där barnen måste möta grammatiken hos en annan människa för att vi skall utvecklas till människor med full tillgång till grammatik och inte enbart en eller två-ords-satser. Alltså en slags kritiska perioder där vi måste möta en realisering av den pre-programmering vi bär med oss.

OH Bion

Bion utgår alltså från att vi inte från början i livet har en kapacitet att symbolisera eller att omvandla sensoriska intryck till mentala fenomen utan att det är något som uppstår i en relation till föräldern. Vi har förutsättningen att kunna meningsgöra upplevelser, men behöver meningfullheten förmedlad av någon för att denna förmåga skall utvecklas. Bion använder begreppet α -funktion för att skapa meningfulla element, α -element, som går att användas för mentala operationer. Utan denna process har vi inget material att använda och kan då, enligt Bion, inte heller skapa särskilnad mellan medvetet och omedvetet, inte drömma osv. α -funktion utvecklas i det känslomässiga mötet med en förälder som förmår att både uthärda de känslor barnet ger uttryck för och samtidigt meningsgöra dem och förmedla denna mening till barnet. Utan detta meningsgörande möte bibehålles sensationerna som meningslösa, i Bions uttryck som β -element. Sensationer som inte går att användas för bildandet av tankar utan som bara blir sensationer som psyket på olika sätt måste göra sig av med.

Dessa α -element tänker man sig finns djupt i ett omedvetet som ett slag byggmaterial för det som skall bli tankar. Meningsbärande element som på olika sätt kan formas systematiseras till att bli en tanke, många liknande upplevelser, eller serier av upplevelser, systematiseras till en tanke. α -elementen behövs på det sättet för att vi skall kunna bilda tankar. Tankar som behövs för att bättre förstå och förutsäga oss själva och vår omgivning. Vi behöver en bild, eller karta, av oss själva och världen för att kunna existera. Vi behöver förstå oss själva och förstå andra för att vi skall kunna fungera i ett socialt sammanhang. Detta har en betydande evolutionär fördel. Genom att kunna organisera oss i grupper, genom att kunna förstå andras intentioner blir vi som varelser oändligt mycket mer kompetenta i att hantera vår omvärld. Bara i en sådan utveckling går det att bygga komplexa organisationer med fördelning av arbetsuppgifter etc.

Men Bion menar att α -elementen även har en annan funktion. De ger oss möjligheten att dela upp psyket i medvetet och omedvetet, det ger oss en möjlighet att tränga bort och, för stunden, glömma. Även detta är en

nödvändighet för att kunna existera i en komplex värld. De människor som inte i tillräcklig grad utvecklar en α -funktion kommer att alltför mycket leva i en yttre verklighet där alla stimuli måste kontrolleras. Eftersom det är en omöjlighet måste man då antingen isolera sig socialt eller förstöra sin möjlighet att percipiera stimuli. Teorin kring svårigheten att utveckla α -element har, som ni förstår betytt mycket för förståelsen av de autistiska tillstånden.

I denna teori är det mötet med en villig, nyfiken, reflekterande förälder som tillsammans med barnets förmåga kommer att avgöra utvecklandet av förmågan att mentalisera.

Barnet behöver möta en förälder som står ut med den känsla som barnet förmedlar och som dessutom aktivt reflekterar över vad som sker i barnet och slutligen även förmedlar detta i ord till barnet. Det är denna process Bion benämner härbärgerande.

I forskningen kring mentalisering utifrån anknytningsteori har man empiriskt kunnat visa att förmågan till reflektion över barnets inre mentala tillstånd hos modern predicerar en trygg anknytning och en senare förmåga att regulera affekter. Utan denna bas skapas en sårbarhet för prövningar som leder till olika former av asocialt utagerande.

Fonagy skriver:

We believe that the parent's capacity to adopt the intentional stance towards a not-yet intentional infant, to think about the infant in terms of thoughts, feelings, and desires in the infant's mind and in their own mind in relation to the infant and his/her mental state, is the key mediator of the transmission of attachment and accounts for classical observations concerning the influence of caregiver sensitivity.

I dessa teorier finns alltså en stark betoning av den tidiga relationens betydelse för byggandet av en bas för tankar och tänkande. Som senare kognitionsforskning visar så är det rimligt att utgå från att tänkandet i sitt ursprung är känslomässigt, tänkandet behövs för att överblicka och hantera de känslomässiga relationerna i gruppen. Först senare i utvecklingen blir tänkandet mer abstrakt.

Om vi förstår utvecklandet av tankar och tänkande som sprunget ur mötet med en annan reflekterande individ kan det inge oss visst hopp att även senare i livet kunna stimulera en sådan utveckling i ett nytt sådant reflekterande möte. Det vill säga i en psykoterapi.

Så här långt har vi alltså pratat om bildandet av tankar, om meningsgörandet av sensationer. I den ovan beskrivna processen måste vi också minnas att det barn som möter en tillräckligt reflekterande förälder inte bara får sin inre upplevelse meningsgjord. Samtidigt som detta sker tar barnet även in i sig bilden av denne förälder som meningsskapande. Det sker en introjektiv identifikation med ett

härbargerande objekt. Denna internalisering av det transformerande objektet och identifieringen med detsamma gör att vi i denna tidiga process skapar ett själv som efterhand kan tillämpa denna α -funktion på de egna inre sensationerna. Utifrån många sådana upplevelser etableras en allt större förmåga att hantera inre spänningar genom att på egen hand mentalisera dem. En annan effekt av denna process är naturligtvis att upplevelsen av att vara ett eget själv, ha en egen identitet, en egen existens i tid och rum stärks. Det hjälper oss att separera från de primära objekten och att separera yttre från inre.

Men som nämnts ovan måste vi också fundera på processen tänkande. Utgångspunkten i den här modellen är att också tänkandet, dvs organiserandet, systematiserandet osv av tankar inte är något som sker per automatik. Även denna process sker, eller sker inte, i nära kontakt med föräldrarna. Vi utgår från att de första inre representationerna är i form av bilder, pictogram eller ideogram. Märk väl då inte bara *bilder* i form av visuella bilder utan även bilder av sensoriska kedjor av upplevelser. I takt med att dessa transformeras till α -element behövs det någon form av organisering av dem. För att kunna organisera bilderna behövs någon form av *mening* att organisera dessa kring. Denna mening skapas i form av en berättelse, en narration eller myt. Skapandet av dessa narrativa berättelser är själva grunden för tänkandet.

Precis som i formeringen av tankar är närvaron av en annan tänkande varelse nödvändig för utvecklandet av tänkande. Även förmågan att formulera tankar i serier eller som generaliseringar internaliseras genom mötet med en tänkande förälder. Dvs en förälder som tänker i förhållande till sitt barns inre känslomässiga tillstånd, en förälder som i sig bär en berättelse om vem barnet är. Av betydelse i denna process verkar vara att de *teorier* om barnets inre tillstånd i tillräcklig grad överensstämmer med barnets subjektiva upplevelse. Om det överensstämmer stärks barnets förmåga till egen reflektion. Om diskrepansen är för stor verkar det som att barnet i stället för att lära sig av erfarenheten, studera omgivningen och andras inre processer, tvingas utveckla en slags inre omnipotent hållning där man inte kan utforska vad de egna inre tillstånden kan betyda utan i stället *bestämmer* vad de innehåller. Man utvecklar ett eget omnipotent tänkande som man då i stället försöker påtvinga sin omgivning. Jfr Fonagy, spegling – alien self.

Om barnet inte möter en härbargerande upplevelse i ett för barnet smärtsamt tillstånd är det inte bara så att barnet blir lämnat med sin smärta. Även detta barn kommer att internalisera ett objekt. Men då inte ett objekt som skapar mening och sammanhang utan i stället ett objekt som förstör mening. Med tillräckligt mycket av sådana upplevelser skapas en inre struktur som istället för att förstå sensationer kommer att aktivt förstöra meningen som potentiellt skulle kunna ligga i dem. Bion talar *Nameless dread*, Winnicott talar om *Unthinkable anxiety*.

Det vill säga inre tillstånd som blir så smärtsamt förföljande eftersom de inte går att binda i mentala strukturer.

Kort sagt, även tänkandet förutsätter närvaron av en meningsskapande annan som man genom introjektiv identifikation kan använda för att bygga en egen mental apparat som i utvecklingens gång kommer att bli alltmer komplex och användbar i alltfler situationer.

För att åskådliggöra det hela kan vi använda oss av ett fyrfältsdiagram:

	Konkret tänkande	Symboliskt tänkande
Konkreta tankar	Konkretisering/so matisering/ evakuering	Abstrakt tänkande utan känslor
Symboliserade tankar	Självtilräckligt tänkande	Symboliskt tänkande

Detta diagram är inte tänkt för något annat än att påminna oss om att det finns olika processer i mentaliseringsprocessen och att vi kan tänka oss olika former av utveckling och patologi.

Det är min utgångspunkt att det finns ett primitivt tänkande, om vi bibehåller definitionen av tänkande som en process som är avsedd att meningsgöra sensationer i kroppen, omvandla dem till affekter och föreställningar som tjänar till att reglera relationen till de känslomässigt viktiga yttre objekten. En process som samtidigt skapar bilden av oss själva som en sammanhängande entitet med kärna och avgränsning. Utifrån ett sådant resonemang kan vi anta att det finns en primitiva tankeform som huvudsakligen sker i motorik och det sensoriska systemet. Detta ungefär som Tustin (1992) beskriver det autistiska barnets utveckling.

Utvecklandet av en tanke är en komplicerad process där många olika vinklingar behövs för att göra bilden komplett. I förståelsen av det inre skiftet till symboliska tankar har vi stor nytta av den särskilnad H. Segal (1957) har gjort mellan verkliga symboler och symboliska ekvivalenter. Segal beskriver i sin artikel hur genomarbetningen av den depressiva positionen, med skapandet av hel-objekt-relationer till människor är väsentlig för den symboliska kapacitetens utveckling. Britton (1989) går ett steg längre i utvecklandet av detta tema när han tar upp den inneboende oidipala problematiken i den depressiva positionen

och pekar på betydelsen för barnet av att stå ut med den upplevelse av utanförskap som ligger i erkännandet av föräldrarnas relation. Den första relationen barnet kan observera men ej är en direkt del av. Britton menar att genomarbetningen av paranoid och depressiv ångest i denna situation ger oss möjligheten att först se föräldrarna utifrån och sedan samma möjlighet att betrakta oss själva utifrån. Det senare som en första möjlig symbolisk distans och därigenom möjligheten att skapa äkta symboler.

OH Britton

Theory of mind

Ända sedan Premack & Woodruff (1978) i sin berömda artikel använde sig av begreppet *Theory of mind* har detta begrepp fått stor genomslagskraft i såväl språkforskning som i forskning kring autism.

Med begreppet *Theory of mind*, menar vi i korthet att vi kan föreställa oss vad den andra människan tänker och känner och innebörden i detta.

Baron-Cohen *et al*, (1985) visade att barn med autism har mycket svårare att utveckla en förståelse av andras inre värld än normala barn eller barn med utvecklingsstörning.

Fonagy påpekar att en av de karakteristiska dragen i människans sinne är att kunna betrakta sitt eget och andras mentala tillstånd, detta som en väg att förstå och förutsäga beteende.

Detta betraktas teoretiskt som tillägnandet av en **Theory of mind**.

1. Tillägnandet av en *theory of mind* gör det möjligt att mentalt benämna tro och önsknings utan att behöva dela tron eller delta i upplevelsen. Detta beskrivs som symbolisering i psykoanalytisk teori

2. Med utvecklingen av förmågan att representera andra som en psykisk funktion så måste de inre representationerna av de primära objekten genomgå genomgripande förändringar. Del-objekt är en ofrånkomlig del av den tidiga internaliseringen. Helhet ges till objekten bara genom en förståelse av de mentala processer som förklarar ett objekts agerande i den yttre världen.

3. Förvrängning av de mentala representationerna av objekten genom projektion är oundviklig under de tidigaste åren. Mental kapacitet i den andre måste utvecklas genom projektion av det egna tillståndet på den inre representationen av den andre.

Sålunda kommer frånvaron av **theory of mind** att ständigt hota den mentala separationen mellan själv och objekt.

4. Utvecklandet av kapaciteten för mental representation av den mentala världen hos den andre är tätt förbunden med regulering och kontroll av affekt. Möjligheten att representera en idé om affekt är avgörande för förmågan att kontrollera annars överväldigande affekter. Utan denna förmåga måste affekt hos andra hanteras genom direkt upplevande av känslomässig resonans.

5. Utvecklandet av kapaciteten att mentalisera, att representera idéer och önskningsar, har betydande konsekvenser för möjligheten att utveckla mer avancerade försvarsmekanismer.

6. Medan akademiska psykologer tillskriver utvecklingen av förmågan till mentalisering till genetiskt pre-programmerad kognitiv utveckling, anser Fonagy att fundamentalt för att kunna tillägna sig denna kapacitet är en viss grad av kontinuitet och säkerhet i de tidigaste objektrelationerna och en tillräckligt bra kapacitet hos föräldern att driva på processen av internalisering.

Akademisk forskning

Det är spännande att se hur väl det psykoanalytiska förståelsesättet är kompatibla med modern neuropsykologisk- och kognitionsforskning. Speciellt när det gäller forskning kring minne och språk verkar det som att vi numera får en alltmer gemensam grundsyn.

Tidigare har forskning kring språkutveckling i stor omfattning haft sin utgångspunkt i behavioristiskt teori men denna inriktning har på senare år fått konkurrens av andra teoribildningar. Inte minst har ett evolutionärt tänkande vunnit utrymme. I de evolutionära teorierna ställer man sig frågan hur det kan komma sig att människan är det däggdjur som kan använda språk inte bara som en signal utan också som ett symboliskt uttryck. Man utgår från att det finns en evolutionär fördel med symboliskt språk. Genom att behärska symboliskt språk går det att skapa större och mer specialiserade organisationer av människor. Organisationer som är mer effektiva i termer av överlevnad.

Utgångspunkten i denna tradition är att språkets primära funktion är att skapa känslomässiga band mellan individer (Dunbar, 1977). De känslomässiga banden binder ihop människor i större grupper som fungerar effektivare än en enskild människa.

Medan språk hos andra däggdjur endast handlar om att förmedla något från den omedelbara omgivningen eller signaler inifrån kroppen så handlar det mänskliga språket även om att förmedla något som kommer från vår inre värld. I den inre världen finns både nutid och dåtid representerat vilket skapar möjligheten att göra mer komplexa planeringar av skeenden.

Dunbar identifierar fyra olika språkljud som mödrar använder i sitt talande till spädbarn. Han menar att dessa är universella och att det viktiga är det emotionella innehållet snarare än informationen i orden som uttrycks.

Denna betoning av det primära i det känslomässiga budskapet känner vi igen från psykoanalytisk teori. Inläring är en känslomässig process som växer fram i relation till de för barnet viktiga yttre personerna. Vi ser hur kommunikationen med det nyfödda barnet, trots att detta ju inte förstår det symboliska innehållet i det vi säger, ändå lär sig något om världen genom dessa ljud.

Utifrån mottagandet av dessa språkljud växer ett imiterande fram hos barnet, man mimar den känslokommunikation man observerar. Detta mimande gör att hjärnan anpassar sig till att hantera den kombination av rörelser som behövs för att utveckla språket. (Gärdenfors, 2005)

I detta sammanhang talas också om spegelneuroner, neuroner som inte styr motoriken men som används för att förstå andras motorik. Det visar på imitationens stora betydelse för inläringen. (Harvard, 2004).

I studier av språkets utveckling hittar vi beskrivningen av ett annat fenomen i människans utveckling som är viktigt för att förstå framväxten av tankar och tänkande. Språkforskare beskriver det som att det finns vissa *sensitiva perioder* i nervsystemets utveckling när färdigheter måste tränas för att inte möjligheten att utveckla dem skall försvinna. (Harvard, 2004)

En sådan färdighet verkar vara den grammatiska förmågan. Kognitionsforskare delar upp språket i två grupper, de grammatiska och de semantiska. Den semantiska delen är den som bär betydelsen medan den grammatiska delen systematiserar de semantiska elementen och därmed ökar kommunikationens innehåll. Detta t.ex. genom att ta bort tvetydigheter och ge oss möjlighet att tala om nutid eller förfluten tid. Den grammatiska funktionen gör att vi blir mindre bundna till det omedelbart närvarande.

I detta teoretiserande finns en spännande parallell till den uppdelning av tankar och tänkande som Bion introducerade. Kanske är det något av samma fenomen som fångas upp. Naturligtvis har det som vi ser nedan betydelse för utvecklingen av kognitiva processer.

Lingvisten D. Bickerton (1990) hävdar att det i människans fylogenetiska utvecklingen har funnits ett stadium där vi inte hade tillgång till de grammatiska delarna av språket. Han menar då att vi då talade ett *protospråk* som bara bestod av de semantiska delarna av språket.

Detta protospråk kopplas till den ontogenetiska utvecklingen där man i studier av barns språkutveckling har identifierat en period i barnets liv av något som kan kallas protospråk. Före två års ålder består barnets språk av meningar

byggda på ett eller två ord. Tanken är alltså att om barnet inte utsätts för grammatisk stimulering eller av något skäl inte kan tillgodogöra sig denna stimulering så passerar man en sensitiv period och får senare i livet mycket svårt att tillägna sig ett grammatiskt språk (tänkande?).

Det är oerhört spännande att se att språk- och kognitionsforskare alltmer företräder uppfattningen att utvecklingen av språket primärt har en betydelse för hanterande av känslomässiga upplevelser och först sekundärt utvecklas till något som kommunicerar information. Olika traditioner möts i den oerhört starka betoningen av de primära relationernas betydelse för struktureringen av vårt psyke.

I språkforskningen tänker man sig att när ett barn lär sig ett ords innebörd så lär det sig samtidigt något om hur den som förmedlar ordet tänker. När barnen imiterar lär man sig samtidigt något om hur det är att vara den andre. I tillägnandet av språket finns möjligheten att lära sig att se den andres inre och i förlängningen av detta se ett eget inre. Även om detta är en modell som är mer primitiv än de psykoanalytiska teorierna om symbolbildning, framförallt framfört i teorier om paranoid-schizoid och depressiv position och genomarbetningen av utanförskapet i den oidipala modellen, så ser vi ändå hur man intuitivt sammankopplar symbolisk förmåga med utvecklandet av en *theory of mind*. (Britton, 1989)

Även i minnesforskningen finns det intressanta jämförelser att göra med psykoanalytiskt tänkande. För att kunna ha nytta av våra tankar måste vi ha tillgång till ett minne. Endast om vi på något sätt på egen hand kan framkalla minnen är det möjligt att tänka.

Minnesforskaren Glenberg (1977) gör en särskilnad mellan automatiskt minne och ansträngande minne. Det automatiska minnet är det som behövs för att fylla i sinnesförmimmelserna så att de blir perceptioner. Det ansträngande minnet är när vi skapar en ny föreställning i oss, när vi bortser från våra yttre sinnesintryck och i stället arbetar utifrån vårt inre. Vi har ett stort behov av att både systematisera och bortse från minnen för att kunna fungera. Om vi hela tiden skulle hålla allt i minnet skulle vårt sinne fort bli överbelastat. I psykoanalytisk teori innebär det att vi måste ha tillgång till funktionen att göra minnen omedvetna.

I minnesforskning lyfter man fram betydelsen av symbolisk kommunikation, inkluderande skriftspråket, som något som avlastar vårt sinne. Men man talar även om det yttre landskapets betydelse för att avlasta minnet. Minne refererar huvudsakligen till personer eller platser och vi använder oss också av dessa i det yttre rummet som en avlastning av minnet. Platser och personer *påminner* oss så att vi inte själv behöver framkalla minnena. Detta anknyter naturligtvis till det vi

psykoanalytiker är väl förtrogna med, att vi är ständigt beroende av de människor som kommit att betyda något för oss och att brott i den yttre kontinuiteten innebär en allvarlig utmaning för vår känsla av egen identitet. Detta är kanske speciellt betydelsefullt för gruppen utvecklingsstörda. Med en sä, re symbolisk förmåga blir man mer konkret beroende av sin omgivning. Detta kan vara en del av förklaringen till de stora reaktioner vi ser hos den här gruppen vid flyttningar och separationer.

Ur detta papers perspektiv kan vi göra jämförelsen mellan det omgivningsberoende tänkandet och begreppet projektiv identifikation som en naturlig kanal för umgänget med omvärlden. I den projektiva identifikationen förutsätts en ständig kontakt med det objekt i vilket vi projicerat in något för att projektionen skall kunna vidmakthållas, på samma sätt gäller naturligtvis för den introjektiva identifikationen. Genom att på detta sätt projektivt/introjektivt använda oss av vår omgivning avlastas vårt sinne så att det inte blir överbelastat. Detta kan ses både som ett komplement och alternativ till vår förmåga att göra oss omedvetna om inre skeenden. Något som vi ovan antagit hör ihop med vår förmåga att skapa meningsfulla element som kan hanteras mentalt (α -element).

I neurologisk forskning, speciellt om medvetandet, förutsätter man att människor har både omedvetet och medvetet psykiskt fungerande. Här betonas, som hos Bion, nödvändigheten av att ha ett omedvetet att hänvisa den större mängden av intryck och tankar till eftersom en ständig tillgång till dessa skulle överbelasta vårt sinne och göra det svårt att vara i mer komplexa sociala situationer.

Det finns ju en del människor, framförallt de med autistisk diagnos, som har svårt att laborera med särkillnaden mellan medvetet och omedvetet. Resultatet blir att man är tvingad att reducera inflödet av stimuli eftersom man inte fullt ut kan sortera intryck och inte heller kan ta emot intrycken på en omedveten nivå. När allt måste hanteras i medvetenhet blir världen naturligen både väldigt liten och samtidigt en omvärld man blir extremt bunden till. Om omvärlden, objekten, inte kan internaliseras och på det sättet bäras med, kan man endast existera när all omgivning är konstant och oföränderlig. Man blir helt beroende av en konstant omgivning för att ha tillgång till ett *eget* tänkande.

Slutsatser

Det är lätt att fortsätta i all oändlighet med teorier, forskning osv men någonstans måste vi stanna upp och minnas att i vårt kliniska arbete utsätts teorierna alltid för ett krasst kriterium. Hjälper teorin oss att bättre förstå den person jag har framför mig, har jag nytta av den för att hjälpa vederbörande?

Det synsätt som jag snabbt refererat ovan är tänkt som ett hoppfullt inlägg. Om det är så, vilket jag är övertygad om, att tankar och tänkande är processer som uppstår i mötet med andra människor så ger det oss en hoppfull inställning. Vi kan hitta vägar att i en ny intensiv beroenderelation återskapa förutsättningar att starta en mentaliseringsprocess som gör individen mer förmögen att förstå sitt eget inre, förstå andras inre och regulera de affekter som uppstår.

I ett sådant arbete måste vi minnas att den individ vi arbetar med inte har gått obemärkt genom livet. Alla de skyddsmekanismer vederbörande utvecklat för att kunna leva möter vi naturligtvis i vårt arbete. Det räcker inte bara att mentalisera dennes inre upplevelser, vi måste också förstå och namnge alla de sätt som vederbörande utvecklat för att skydda sig mot en omgivning som har varit förvirrande, oförutsägbart, traumatiserande och/eller hjälplös inför honom/henne. Kort sagt har vi en rad mer eller mindre verklighetsförvrängande försvar att arbeta oss igenom i denna process.

Om vi tittar på Omsorgsvärlden så finns det ett intressant faktum som behöver en förklaring. Förekomsten av psykisk ohälsa är mycket större i gruppen utvecklingsstörda än i gruppen normalbegåvade. Detta gäller även den *nya* gruppen utvecklingsstörda som i hög grad varit förskonade från de brott i anknytning som tidigare generationer utsattes för genom institutionsplaceringar.

Om vi bara tittar på situationen i Skåne så finns det ca 4200 personer med utv.störning, 30-40% av dem har psykisk sjukdom eller psykiska besvär. Detta att jämföra med den totala förekomsten av psykisk ohälsa på 19%. (Folkhälsoenkät Skåne 2000).

När ohälsan slår igenom så starkt i statistiken måste vi spekulera i termer av vad utv.störningen i sig innebär för den tidiga anknytningen och den därmed sammanhängande mentaliseringsförmågan.

Sannolikt är det så att ett barn med sämre intellektuell kapacitet, som behöver längre tid på sig att identifiera och lära sig av samspelet, kommer att möta mindre av de nödvändiga speglingar som behövs i tankeutvecklingen. Sannolikt är det svårare för en normalbegåvad förälder att föreställa sig sitt barns inre när det egna inre inte kan användas som modell fullt ut. Den inre modellen av "barnet" stämmer inte med det verkliga barnet. Till detta kommer också naturligtvis de krisreaktioner många föräldrar går genom vid upptäkten av att barnet är annorlunda.

Jag skall här inte gå in mer på det mer än antyda att denna grupp som redan är förfördelad också i högre grad kommer att möta en omgivning som har svårt att skapa de hållbara upplevelser som är nödvändiga för att utveckla en optimal tankeverksamhet. Tankeverksamhet som vi behöver för att reglera våra affekter och impulser, kunna reflektera över vårt eget och andras inre och därmed bli bättre på att fungera i sociala sammanhang.

Vi skall inte heller underskatta betydelsen av det faktiska beroende som människor i gruppen utv.störda kommer att ha livet igenom. När möjligheten att fungera självständigt fullt ut, dvs i termer av att kunna själv försörja sig och skapa och upprätthålla relationer, är nedsatt blir det så mycket svårare att skapa en bild av det egna självet som något avgränsat. Dessa personer har inte hjälp av den yttre verkligheten att separera vilket skapar sämre förutsättningar att uppleva separation från objektet. Sannolikt innebär det i sig att man i denna grupp mer än hos normalbefolkningen kommer att använda sig av primitiva kommunikationsformer som projektiv identifikation vilket i sig naturligtvis ytterligare upplöser gränserna mellan inre och yttre.

Allt detta bör vi ha med oss i vårt arbete. Eftersom förekomsten av identitetsproblem är högre bör vi ha någon form av tanke på hur vi kan hjälpa personen att utveckla sin mentaliseringsförmåga. Denna förmåga hjälper till att stärka upplevelsen av en egen identitet.
Se ramens betydelse utifrån projektet.
Betydelsen av sekundära handikapp.

Om vi tittar på den allt större gruppen av människor med neuro-psykiatriska diagnoser som hamnar inom LSS så är det här ännu mer nödvändigt att överväga hur vi skall stimulera fram en större mentaliseringsförmåga, hur att utveckla en *theory of mind*.

Är frånvaron av tillräcklig mentalisering reversibel? Helt fullt vet vi inte i dag. Inte heller vet vi hur vi bäst kan hjälpa de flesta. Men vi vet att vi **kan** hjälpa en del personer genom att utöka betydelsen av den icke-psykotiska delen av personligheten så att personen får tillgång till högre grad av symbolisering.

Om vi ser på den teoretiska bakgrunden ovan har vi anledning att se optimistiskt på våra möjligheter. I en intensiv psykoterapi är det möjligt att hjälpa dessa människor att fungera bättre. Men det är nödvändigt att minnas att det är i en intensiv beroendesituation där objektet/terapeuten blir tillräckligt betydelsefull som kraften finns till denna internalisering.

Om vi skall arbeta med dessa grupper med målsättningen att stimulera en inre utveckling hos dem så måste vi också se till att vi har realistiska arbetsförhållanden. Personen som har svårt att symbolisera kan inte på samma sätt processa våra möten, effekten av mötena har en tendens att avta och måste därför komma tätt för att kompensera den inre symboliseringssvårigheten. På många håll har det blivit en tradition att träffa människor en gång i veckan, eller ibland ännu mer infrekvent. Med en sådan intensitet kan inget meningsfullt arbete kring mentalisering göras! Vi måste träffa dessa människor ofta, helst varje dag, för att förutsättningarna skall finnas. Till det kommer naturligtvis en

god skolning i att identifiera och namnge de fenomen vi möter. Att vi utvecklar och tränar vår förmåga att observera, namnge de känslomässiga tillstånd som uppstår i våra möten med klienten och de olika förvrängningar denne genom åren utvecklat för att skydda sig mot upplevelsen.

Men vi har inget alternativ. Det enda alternativet är att överge dessa människor, att acceptera att en stor grupp människor får bli C-medlemmar i samhället.

Det jag ville i mötet med er i dag är att visa på möjligheten, på livskraften och utvecklingspotentialen som ligger i de mänskliga mötena. Jag hoppas få se en allt större grupp omsorgspsykologer som engagerar sig i psykoterapeutiskt arbete och på det sättet stärker humanismen i vården. Den humanism som alltför många gånger får stryka på foten i vårt alltmer teknifierade och effektivitetskrävande samhälle.